

CHIZMA GEOMETRIYA VA UNING QISQACHA TARIXI.

Qurbonova Dilrabo Zokirjonovna

Andijon viloyati Jalaquduq tumani 8-umumiy o'rta ta'lim maktabi matematika fani o'qituvchisi

Annotatsiya. *Chizma geometriya geometriyaning bo'limlaridan biri bo'lib, uning asosiy vazifasi fazodagi jismlarni tekislikka tasvirlash va tasvir (chizma)da metrik hamda pozitsion masalalarni geometrik qonun qoidalar asosida yechish usullarini o'rgatishdan iborat. Maqolada chizma geometriya va uning qisqacha tarixi haqida qisqacha ma'lumot berilgan.*

Kalit so'zlar. *N.A.Rinin, A.I.Dobryakov, N.A.Popov, S.M.Kolotov, V.E.Mixaylenko, K.I.Pote, Y.A.Sevast'yanov, Monjusuli, Geometri edecriptive, Gaspar Monj, Ibn Sino, Beruniy, Al Xorazmiy, Ali Qushchi, O'rta Osiyo, tasvir, Chizma geometriya.*

Tasvirlarga bo'lgan ehtiyoj ibtidoiy jamoa davrida paydo bo'la boshlagan. Ibtidoiy odamlarning bizgacha saqlangan mehnat qurol vabuyumlarida qo'llanilgan bezaklar hamda qoyatoshga o'yib ishlangan ko'plab tasvirlar bundan guvohlik beradi. Keyinchalik har qaysi xalq o'zini tash-qi dushmandan himoya qilish uchun baland devor, ko'rg'on va istehkomlar qurgan. Istehkom qurishdan avval albattauning tasvir (plan)I chizib olingan. Ma'lumki, O'rta Osiyoda qadimdan me'morchilik juda yaxshi rivojlangan bo'lib, har bir binoni qurishdan oldin o'ziga xos chizmalar bajarilgan. Shulardan ba'zi bino bezak qismlarining chizmasi hozirgacha saqlanib qolgan. Ibn Sino, Beruniy, Al Xorazmiy, Ali Qushchi kabi O'rta Osiyo mutafakkir olimlarning ishlarida ham hozirgiga o'xshash o'ziga xos chizmalardan keng foydalanilgan. Inson ishlab chiqarish faoliyatining rivojlana borishi buyumlarni tekislikka aniqroq tasvirlash vazifasini qo'ya boshlaydi. XVIII asr oxirida fransuz geometri Gaspar Monj o'zidan oldin yashab o'tgan olimlarning geometriyaga oid ilmiy ijodini o'rganib tasvirlashga oid kitob yozdi va uni "Geometri ede-criptive" ("Tasviriy geometriya" ya'ni "Chizma geometriya") deb nomladi. Bu kitob 1798 yilda nashrdan chiqib, tez orada butun Yevropaga yoyildi va texnikada keng tadbiiq qilina boshlandi. G.Monj o'zaro perpendikulyar bo'lgan ikkita tekislikka to'g'riburchak ostida proyeksiyalashning asoschisi hisoblanib, bu usul hozirgacha "Monjusuli" deb yuritiladi. XIX asrga kelib to'g'ri burchakli tasvirlashning barcha usuli birlashtirilib, chizma geometriya fundamental fanga aylandi. Rossiyada chizma geometriya fan sifatida 1809 yili Peterburg yo'lin jenerlari institutida Monj shogirdi K.I.Pote tomonidan frantsuz tilida birinchi marta ma'ruza o'qildi. 1821yili professor Y.A.Sevast'yanov rus tilida chizma geometriyadan birinchi bor ma'ruza matni yaratdi. Rus olimi, professor V.I.Kurdyumov chizma geometriya kursini nazariy tomondan mukammallashtirdi. Shundan keyin chizma geometriya fanining rivojlanishiga rus va ukrain olimlaridan N.A.Rinin, A.I.Dobryakov, N.A.Popov, S.M.Kolotov, V.E.Mixaylenko va boshkalar katta hissa qo'shdi. Respublikamizda chizma geometriya fani tez sur'atlarda rivojlanib bormoqda. Bunda Moskva va Kiyev "Chizma geometriya" maktablarining hissasi katta. Ayniqsa, prof. V.E.Mixaylenko boshchiligidagi Kiyev maktabining O'zbekistonda chizma geometriya fanidan olimlar tayyorlashda alohida o'rni bor. Respublikamiz oliy o'quv yurtlarida faoliyat ko'rsatayotgan fan nomzodlarining aksariyati Kiyev maktabida tahsil olgan. Respublikamiz oliy o'quv yurtlari uchun birinchi marta o'zbek tilida chizma geometriyadan qo'llanma va darslik Y.Q.Qirg'izboyev hamda R.X.Xorunov tomonidan 1959, 1961 yillarda yaratildi. Keyinchalik E.Sobitov, I.Raxmonov, S.Murodov, A.Akbarov,

L.Hakimov, P.Odilov, R.Ismatullayev, J.Yodgorov va boshqalarning chizma geometriyadan darslik va qo'llanmalari chop etildi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. R. Horunov. Chizmageometriyakursi. "O'qituvchi", Toshkent, 1997.
2. J. Yodgorov. Chizmageometriyaelementlari. "O'qituvchi", Toshkent, 1974.
3. www.ziyouz.com